

SZÜGYI JERNE

KAMASZOK MONDJÁK...*

Szociográfiai riport

*„Fél négykor kelek.
A négy óra negyvenessel megyünk,
és akkor úgy öt óra előtt bent vagyunk.
Hatra kipakolok, vagy még előbb.”*

Osztályfőnöke vagyok egy szakközépiskolás tizedik osztálynak, Budapesten. Az osztályba hivatalosan 21 tanuló jár, ebből négy azonban sosem jön iskolába, így a tényleges létszám 17 fő. „Bejáróknak” hívják magukat. Második éve vagyunk, a „bejárók” meg én, egy igazi, „ottalvós”, többnapos osztálykirándulásra, ám iskolánk pedagógiai elvei szerint ennek célja a közösségépítés, így csak azok az osztályok kaphatnak tanítási szünetet erre, ahol a bejárók kilencven százaléka elmegy a kirándulásra.

Diákjaim talán helyeslik is ezt az elvet, ám azt is tudják, hogy nem sok esélye van annak, hogy mindenki befizesse a szükséges összeget. Keveset ugyan, de valamit mégiscsak sejtjenek egymás helyzetéről, egymás családjának anyagi lehetőségeiről, bár a szegénység titkolandó, szégyellni való dolog, amelyről nem is szoktak beszélgetni egymás között. Így hát, hogy az „esetleges” anyagi nehézségek ne tegyék lehetetlenné bármelyikük számára a részvételt, elhatároztuk, hogy közösen fogjuk előteremteni a kirándulás anyagi fedezetét. Úgy döntöttünk, hogy ők (szülei belegegyezésével) mesélnek az életükről, én pedig megírom mindazt, amit tőlük hallottam. Tizennégy hosszú, nehéz beszélgetés készült. Kíméletlenül őszinték voltak. Ezt igyekszem továbbadni még akkor is, ha a szerkesztői feladatok rám kényszerítik, hogy ne egyenként mutassam be osztályom tagjait, hanem tematikusan csoportosítsam mindazt, amit elmondtak.

Az itt következők nem (csak) az osztályomról szólnak, annak ellenére, hogy az általánosításhoz szükséges reprezentatív mintáról szó sincs, és a műfaj alkalmatlan az általa szerzett információk statisztikai elemzésére. Célom a figyelem felkeltése, jelzés, jajkiáltás, hogy a magyar társadalom egyik, egyre növekvő létszámú rétege zsákutcába kanyarodott, perspektíváikat tekintve olyan lefele tartó spirálba, amelyből a kitörés jelenleg csaknem lehetetlen.

* * *

* Megjelent 2014 októberében a 14 tanulmányt magában foglaló *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013* c. kötetben (szerkesztette: Ferge Zsuzsa és Darvas Ágnes), amely elérhető a GYERE – Gyerekesély Közhasznú Egyesület honlapján: <http://www.gyere.net>. (Az írás korábbi változata megjelent az *Új Egyenlítő* 2014. februári és márciusi számában.)

A 10/c egy hangos, öntudatos, sokféle etnikumú (mongol, vietnami, roma és még ki tudja milyen nációjú), többségében lányokból álló osztály. Olyan kis csapat, ahol gyakori a nevetés, ritkább a sírás, ahol időnként bántják egymást, és ahol meg is tudnak békélni a másikkal. Sok szempontból toleráns közösség. Nem jellemzi őket rasszizmus, nem számít a bőrszín, a származás. Elfogadják a másságot, legalábbis azoktól, akiket szeretnek. Indulatosak és jóindulatúak. Álmaik szerények, és kijózanítóan reális a jövőképük. Mindannyian érettségizni szeretnének, de az ahhoz vezető út hosszú, az akadály sok. Irgalmatlanul nehéz életet élnek, bár nem tudnak róla, így saját sorsukat nem tartják különlegesnek, mint ahogy – s éppen ez az ijesztő – valóban nem az. A szakközépiskolások többsége így él ma Magyarországon, hasonló múlttal, hasonló gondok között – hasonló jövőtlenséggel.

Munka, pénz

A szakközépiskolások sokat hiányoznak, és keveset tanulnak. Csak ha már nyakukon a félév vagy az év vége, akkor vesznek erőt magukon, tanulnak és igyekeznek javítani. Kampányszerűen. Többre nincs idejük, erejük.

A szakközépiskolások jó része ugyanis dolgozik. Vannak, akik csak egy-egy nap, mások minden hétvégén, de akadnak olyanok is, akik minden nap, tanítás után, tehát rendszeresen dolgoznak. Mára megjelentek a közoktatásban azok is, akik iskola *helyett* dolgoznak. Ők egyáltalán nem járnak iskolába. Tanulói jogviszonyuk révén, egy diákszövetkezeten keresztül igyekeznek némi pénzhez jutni, legalább addig, amíg jogilag az intézményhez tartozva ezt megtehetik. Milyen lehetőségeik lesznek ezt követően? Segédmunka? Idénymunka? Vagy csak a közmunka marad? Hosszú távú terveik nincsenek, családjuk vagy öfenntartásuk mostani, ideiglenes lehetőségének is örülnek.

„Bejáróim” közül tízen dolgoznak, rendszeresen vagy alkalmanként. Öt éve, 2009-ben, amikor az iskolánkban elkezdtem dolgozni, még csak elvétve, a felsőbb évfolyamokon volt jellemző a munka, általában idényjelleggel. Az ideai tanévben már az alsóbb évfolyamokon is általánossá vált a munkavállalás.

„Dolgoztam nyáron, és amikor elkezdődött a sulis, szeptemberben–októberben még jártam. De novembertől nem. Diákszövetkezet által dolgoztam a Tescónál árufeltöltőként, és hát természetesen a pénz miatt. Hogy tudjak segíteni a barátomnak meg a nagyszüleimnek. Nem sokat lehet vele keresni. Napi nyolc órában kellett dolgozni, és 565 forintos órabérunk volt. Benn voltam 11 napot augusztusban, és arra kaptam 24 ezer forintot. Szeptemberben már kevesebbet voltam benn a sulis miatt, hat napot voltam bent, és kaptam 12 ezret.”

Az én tizedikeseim nem láznak a munka ellen, természetesnek veszik. Néhányuknak ugyanakkor ez ad tartást, önbecsülést még akkor is, ha nagyon nehezük a mindennapok.

„Nyolc hónapja dolgozom, hogy a szüleim válláról levegyem azt a gondot, hogy rólam kelljen gondoskodni. Meg, én olyan ember vagyok, hogy szeretem saját magamnak megkeresni a pénzt. Azt szeretem elkölteni, amit én keresek. Mert tudom, hogy az enyém, és jobban megbecsülöm a pénzt. Nem tékozlom el úgy, mintha csak kapnám, hanem inkább megfontolom, hogy mire költöm. Hasznos dolgokra próbálok elkölteni. De sajnos annyit nem keresek, hogy tudnék otthon segíteni a szüleimnek.”

Keményen dolgoznak, és ennek hatására becsülik a munkát végző embert. Szolidárisak. A munkahelyen többen tanulnak a felnőttek világáról, mint amennyi ilyen jellegű ismeretet történelem, irodalom vagy bármely más tantárgy keretében egy iskola valaha is adhat.

„Árufeltöltéskor minden tárgyat meg kell fogni egy polcon. És amikor csak úgy bemegyek vásárolni egy Tescóba, és látom, hogy egy vásárló összeviszsa dobálja az árut, és tudom, hogy milyen érzés, amikor ezt este meg kell valakinek csinálnia, úgy rászólnék legszívesebben. De nem szólok, mert félek a reakciótól, hogy mi közöm van hozzá. De közben bennem van, hogy valakinek ezt este meg kell csinálnia, és elég necces lesz, ha elvesz innen egy csokit, és csak úgy oda bedobja, vagy egy üdítőt csak úgy letesz valahova. Nagyon rossz. Árufeltöltőnek már csak akkor megyünk, ha nagyon rá vagyunk szorulva. Most is voltunk kétszer, a karácsony miatt. Muszáj voltunk elmenni két éjszakára, de brutális volt. Lenézők, lekezelők voltak a csoportvezetők.”

Tudnak a magyar társadalom rákfenéjeként terjedő és erősödő rasszizmusról, cigányellenességről. Az osztályon belül ez egyáltalán nem, az iskolában már némileg jobban érzékelhető, a munkahelyeken pedig legtöbbször erőteljesen, különösen azok számára, akik személyükben érintettek.

„Igazság szerint én azt is szoktam látni, hogy ha zavarja őket, hogy cigány vagyok. Mintha azt látnám rajta, hogy hozzák a péksütit, fú, most megfogta. Meg ilyenek. De vannak ilyen pénzesebbek, pénzes emberek, akik nagyon jól veszik, sőt. Meg kérdezzetik is, hogy mióta dolgozok itt, meg járok-e iskolába, meg ilyenek.”

Kérdésemre, hogy miképpen viszonyul riportalanyom saját cigányságához, mértéktartó, de öntudatos választ kapok, amelyben egy elharapott mondat utal a tudott társadalmi problémára.

„Én jól. Én megmondom a frankót a tanárnőnek, most nem ilyen cigányosan akarom mondani, de én tényleg büszke vagyok rá, hogy az vagyok, és arra is, hogy ilyen vagyok. Inkább arra, hogy ilyen vagyok, nem az a... Tudjuk, hogy milyenek.”

Nem álltam meg, és megkérdeztem: *Rossz véleményed van a cigányokról?*

„Hát persze! Tanárnő, ez most nem úgy működik, hogy én cigány vagyok, te cigány vagy, és akkor mi most barátok leszünk. Én cigány vagyok, én ilyen vagyok, te is cigány, te olyan vagy, én téged utállak. Én ugyanúgy tudom utálni azt a cigányt, mint például egy rasszista ember. Én ugyanúgy tudom utálni, sőt, talán még jobban, mert miatta lenéznek engem. Sőt, még jobban.”

Tovább kérdeztem, mert egész biztosan szerettem volna tudni, hogy jól érttem-e az előző mondatokat: *Cigány feleséget szeretnél?* A válasz megnyugtató. Jó helyen vagyok osztályfőnök.

„Nem, egyáltalán nem. A származás, a bőrszín engem nem érdekel, egyáltalán nem, ennyire se!”

A bejárók többsége fáradt. Kevésbé szigorú tanár mellett a padra hajtják a fejüket, és bóbiskolnak vagy rendetlenkednek.

„Pénteken itt vagyok a suliban. 21.30-ra ki kellett mennem aznap, másnap reggel fél hétig. Aludtam délután. Ismét 21.30-ra mentem, másnap reggel fél hétig. Vasárnap fél hétkor értem haza, alszok, kelek, jövök iskolába.”

Nem egy gyereknek a munka és az iskola mellett nincs egyetlen szabadnapja sem, nincs hétvégeje, vagyis szinte sohasem aludhatja ki magát. Nem meglepő, hogy úgy érzik, a kötelező hajnali kelés, a munkahelyi robot nehezebb, mint az iskolába járás. Illusztrációként hat, hogy akivel erről beszélgettem, ásitozva mondta:

„Azért vagyok néha ilyen bágyadt, fáradt, mert hétvégén se alszok. Hatkor kell kelnem mindig, hétvégén is. Amikor suliba jövök, akkor meg hat ötvenkor kelek. Szóval, jobban járok, ha iskolába jövök, mint ha oda megyek.”

Azokon a hétfégen, amikor az igazi munka helyett kénytelenek az érettségi feltételeként kötelezővé tett ún. „önkéntes közösségi munkát” végezni, úgy, hogy a megszabott ötven órából mindössze hármat számolhatnak csak el alkalmanként, az oktatáspolitikusok helyett szégyellem magam. A „kötelező-önkéntes” munka ötletével lehetetlen erkölcsileg azonosulni egy olyan iskola tanáraként, ahol a valódi, kényszerűségből vállalt munka és az abból fakadó kimerültség mára mindennapossá vált. Emiatt kísérem el a 10/c-t. Nem tehetek értük többet, minthogy minden ilyen alkalommal velük megyek, és dolgozom én is, akármi legyen is a feladat. Örömmel dolgoznak másokért, szeretik átélni, hogy jót tettek, de e hétfégi munkaakciók számukra erőn felüli teljesítmények, és nem mindig konfliktusmentesek. Azokban a családokban ugyanis, ahol a gyerekek munkájára is szükség van, nehéz elfogadtatni a szülőkkel, nagyszülőkkel, hogy ehelyett valamilyen kötelező munka-programban kell részt vennie a gyerekeknek.

„Vasárnap mama hívott ki a piacra, hogy menjek ki és segítsek. Mondtam neki, hogy nem lehet, mert dolgozom. Közmunka. Nem hitte. Apát felhívtam, hogy mégis mi van?! Beszéljen mamával. Apáéknál szoktam dolgozni hétfégén. Kimegyek tízkor, és hazajövök, mondjuk, kettőkor. Akkor megyek, amikor hívnak.”

A családi vállalkozásokban könnyebb dolgozni, mint a diákszövetkezetek közvetítettjeként. Kevésbé tűnik fárasztónak a munka, ha a légkör jobb, s emiatt talán könnyebb eleveckélni egyik ünneptől a másikig, amikor végre pihenni lehet. Riportalanyom nem igazán tekinti munkának, amit önként, örömmel csinál. A munka jellemzőjének az ellenkezőjét gondolja. Munka az, ami kötelező, unalmas és fárasztó, ami (nemritkán) megalázó. Persze a szívesen vállalt munka is megterhelő, mellette nehezebben megy a tanulás, ki-ki marad egy-egy iskolai nap, szaporodnak az igazolatlan mulasztások.

„Ha nem jövök be, akkor a nővéremnél vagyok. Dolgozik, de én tudok neki segíteni. Én kiszolgálok, miközben ő átveszi az árut. Reggel, most ezen a héten kezdtük el azt, hogy megyek vele, és akkor onnan jövök suliba. És akkor én pakolok ki. Ha jön valaki kávéért, őt már én tudom kiszolgálni. Tulajdonképpen dolgozom, amikor nem jövök be suliba. De nincs rá szükség. Ez az én saját egyéni döntésem. Fél négykor kelek. A négy óra negyvenessel megyünk, és akkor úgy öt óra előtt bent vagyunk. Hatra kipakolok, vagy még előbb. Ezt nem tekintem úgy munkának, hanem... már kiskorom óta ezt csinálom.”

Vannak olyanok, akik csak alkalmanként, szülők, családtagok mellett dolgoznak. A gyerekek ilyenkor észre sem veszik, hogy valójában munkát végeznek, legtöbbször fizikailag megterhelőt. Minden bizonnyal azért, mert *elvárható segítségként* könyveli el a család. Az ilyen munkának nincs világos rendje, előre tervez-

hető kezdete, vége. Általa a napok kiszámíthatatlanná, tervezhetetlenné válnak. Ezt tükrözi a válasza annak a törekeny kislánynak is, akit arról faggattam, hogy dolgozik-e valahol:

„Nem. Jó, hát hétvégén takarítok. Meg járok költöztetni, lomtalanítani, de amúgy nem.”

Többet szerettem volna megtudni, így tovább kérdeztem: *Mi a te feladatod a költöztetéseknél, mit kell csinálnod?*

„Ugyanaz, mint bárki másnak. Lehordani a cuccokat, az ilyen falapokat, dobozokat, fölvinni a kocsira, fölrakni. Ilyesmi. De ezt néha szeretem is. Úgy elvagyok. Azután kapok egy kis pénzt, hát ennyi.”

Akad olyan is a 10/c-ben, aki a munka miatt betegeskedik gyakran. Pizzafutár. Ha hidegebb van, vagy esik az eső, rendszeressé válik az arcüreggyulladás, a torokgyulladás. Mégis csinálja. Fizetni kell az albérletet. Iskola után vagy hétvégén mopeddel járja a várost. Próbáltam megtudni tőle, hogy télen hogy bírja a motorozást, a hideget: *Elviselhetetlen? Nehéz?*

„Két nadrág, három pulóver, símaszk. Ki lehet bírni... Négy-, ötezer forintot is meg lehet keresni naponta, plusz a jatt. Néha hétezer is kijön hétvégén, ha tíz-, tizenkét órát dolgozok. Így tudok adni anyának is.”

Munka mellett könnyen romlanak a jegyek, és javítani nehéz, ha nem lehetetlen. Ugyanakkor azok a diákok, akik rendszeresen vagy akár csak időszakonként dolgoznak, mintha céltudatosabbak, kitartóbbak lennének, jobban küzdenének az iskolában. Pedig a 10/c-ben, néha úgy érzem, már-már illendő megbukni egy vagy több tantárgyból, legalább félévkor. Elgondolkodtató, hogy a decemberi rendelkezésemre álló adatok alapján, azok, akik nem szoktak dolgozni, a januári bizonyítványosztáskor várhatóan átlagosan 3,1 tantárgyból fognak bukni, míg a munkát vállalók csak 2,3 tantárgyból. A különbség nem nagy, és talán egy nagymintás vizsgálat nem mutatna ki szignifikáns különbséget a két csoport között, de tanulási motivációjukban, iskolával kapcsolatos attitűdjükben én érzékelem a különbséget.

A munkaerőpiac kegyetlen a képzetlenekkel, s ezt szinte minden szakközépiskolás korán megtanulja. Legalább érettségit szeretnének, hogy az iskolából kikerülvén több lehetőségük legyen. Azok, akik már rendszeresen dolgoztak, tudatosabbak, érettebbek, OKJ-s képzést terveznek, szakmát szeretnének tanulni. A felsőoktatásba való bejutásról nem ábrándoznak. Aki mégis elgondolkodik a lehetőségen, ellenzi a tandíj rendszerét.

„Nem fizettetném az egyetemistákkal a pénzt, mert végül is Magyarországon ez szinte lehetetlen, mert olyan magas árak vannak... Szóval, a tandíjat nem mindenki tudja kifizetni, és lehet, hogy van egy tök okos csaj, jók a képességei, de mondjuk, a szülei nem tudják finanszírozni.”

Beszélgetőpartnerem okos, érett lány. Nagyon szurkolok neki, hogy eljusson a felsőoktatásba, diplomát szerezzen. Kérdésemre, hogy szülei ki tudnák-e fizetni a tandíjat, bizonytalanul válaszolt. Az arcára volt írva, hogy tudja a választ, csak nagyon nehéz szembenézni vele. Mondatai mögött indulat és sértődöttség lap-pangott. És a havi 90 ezer forintos jövedelem tudata.

„Hát, hogyha nagyon-nagyon összekaparnák a pénzt, akkor talán. Mert most is a legtöbb pénz a cigire megy el, és egy csomó pénz elúszik, pedig azt másra is költhetnénk, és talán több pénzünk lenne, ha nem kéne cigit venni...”

Tizedikeseim közül azok, akik rendszeresen dolgoznak, általában képesek gyűjteni, és inkább értelmes dolgokra költik el a pénzüket. Akik csak időnként jutnak pénzhez, és főleg azok, akik zsebpénzt kapnak, hajlamosabbak megfontolás nélkül elszórni azt.

„Nincs zsebpénzem. Soha nem volt, vagyis volt, amikor kaptunk, még általánosban, de most nincs... Anya azt mondta, hogyha majd apa jobban fog dolgozni, akkor majd adni fog, mert azt mondta, hogy szeretne nekünk adni, csakhogy nem állunk úgy anyagilag, hogy ezt megtehesse.”

„Van zsebpénzem. Anyutól kapok havonta ezer forintot, mamától pedig havonta kétezret. Ruhát veszek belőle. Telefontokot. Vagy elmegyünk mekizni. Mikor mi.”

„Nem szokott lenni pénzem. Szülinapomkor kaptam tízezer forint, de azt meg elpiáltuk.”

Első töredék, a pénzről

Kérdés: *Ha van pénzed, mire költöd?*

„Hát cigire, meg itt a suliban büfére, üdítőre. Vagy ha elmegyünk valahová, akkor eszek valamit. Vagy a barátnőmmel veszünk bort, vagy valamit. Vagy beülünk valahova, és akkor kifizetjük, amit vettünk.”

A kijelentő mondat néha lehet kérdés: *Tehát tulajdonképpen elvered.*

„Ühüm. Semmi hasznosra nem költöttem. Jó, hát kajára, meg cigire, meg üdítőre, meg bulira. De az, hogy vegyek egy ruhát, ami majd jó lesz egy fél év múlva, olyan nem.”

Megkérdeztem, bár sejtettem a választ: *Miért nem gyűjtesz?*

„Minek? Nincs értelme. Ha kapok ezer forintot, azt úgyis elköltöm, ha kapok tízezer forintot, azt tudom gyűjteni. De most az öt- meg háromezres forintot hova gyűjtsem?”

Lakás, ruházat, étkezés, egészség

A családok jó része anyagi gondokkal küzd. Előfordul, hogy nem tudják megoldani télen a fűtést, kénytelenek elviselni a gáz, a villany kikapcsolását, esetleg nincs meleg víz, nehezzé válik a tisztálkodás, a mosás, gondokat okoz az ennyivaló megvétele, a gyógyszerek kiváltása.

„Nem a fűtéssel van gond, hanem az árammal. Lepakcsolták, mert volt tarozásunk. Havi ötvenezeret vontak anyám számlájáról. Úgy volt, hogy egy hétig nem volt áram. Most meg kódos az áram, ötezerrel van feltöltve.”

Az albérletben élő családok helyzete látszólag jobb, mert esetükben a lakbérre és a rezsiköltségekre mindig jut pénz. Pedig nincs másról szó, mint hogy a bérbeadó tulajdonosok még a késedelmes fizetést sem tűrik el, a bérlők pedig el akarják kerülni az utcára kerülést, így hátralék felhalmozását nem kockáztatják. Esetükben, a mérleg másik serpenyőjében, más szükségletek drasztikus visszafogása vagy erőn felüli munka van.

A családi házaknak a városi lakásokhoz képest nagyobb fenntartási költségei vannak, ezért nagyobb valószínűséggel okoznak gondokat a család költségvetésében. Eladása lehetetlen, a nyomott piaci árak miatt városi lakás nem telne ki belőle, albérletet és annak rezsiköltségeit pedig nem tudná fizetni a család. Ezért a saját tulajdonú ház a hajléktalanság elkerülésének biztosítója, és megtartására törekednek még azon az áron is, hogy közműtartozást halmoznak fel, fűtés, villany, gáz nélkül maradnak.

Második töredék, a lakásról

Kérdés: *Van fűtés a szobádban?*

„Ja, már leköltöttem. Nincs. Ó, azért tudom esténként végighallgatni a dolgokat.”

Tovább érdeklődtem: *Kivel alszol egy szobában?*

„Hát, a nappaliban alszunk a Petike, az Anna meg én, anya még fönt alszik.”

Ismét kérdezniem kellett: *Hidegben?*

„Igen. De ő nyilván mindjárt költözik el. És János meg apa alszanak a kis szobában.”

Harmadik töredék, a lakásról

Megkérdeztem: *Hárman vagytok a családi házban? Hogy tudjátok fenntartani?*

„Most úgy vagyunk, hogy nincs gáz. Aztán, hát rezsón főzünk, hát, így ennyi.”

Egyszavas kérdés: *Fűtés?*

„Nincs. Mert hát a víz is gázzal ment, mert olyan régi típusú bojler van.”

Nehéz nekem is: *Semmilyen fűtés nincs?*

„Vett anyu most ilyen sziesztát, ami gázpalackkal működik, de az csak a nappalit fűti be, de jobb, mint a semmi.”

Kérdés ismét: *Hol alszotok?*

„Hát, én meg a barátom kinn a nappaliban, az anyu meg a szobájában.”

Muszáj volt tovább kérdezniem: *A hidegben?*

„Hát, én mondtam neki, hogy vigye be, vagy, hogy aludjon kinn, de azt mondja, hogy még nincs annyira hideg, nem fázik még.”

Negyedik töredék, a ruházkodásról

„El akarok menni pulóvert venni. Az se baj, ha egész télen meg egész évben ezt a nadrágot kell hordjam, meg ezt a harisnyát, csak pulóver legyen, mert ugye ez a kabátom van, ez a dzseki, és ennek direkt ilyen lyukas az ujja, mert ez tavaszi kabát, és ha fúj a szél, most is kettő pulóver van rajtam, és ez hajnalban jó. Csak hát tegnap is, meg tegnapelőtt is a suliba pont ugyanígy voltam öltözve, és semmi nem változott.”

Kérdés: *Hol veszed a ruháidat?*

„Tavaly volt pénzünk, akkor szinte bárhol, lementünk a Hádába. A Háda az azért jó, mert tényleg elfogadható árak vannak, és mindenféle stílusba és mindenféle méretbe...”

„Háda”, tehát használtruha: *És idén?*

„Idén még nem voltam ruhát venni. A tesóm, amit csencsel, azt hordom, mert jár egy cigányasszony, az hozza a ruhákat, és a tesóm, hogyha van valami, ami tényleg jó, akkor azt megveszi. Például ezt a harisnyát is tőle vette.”

Ötödik töredék, a ruházkodásról

Kérdés: *Honnan vannak a ruháid?*

„Ez? A barátom vette. Vagyis vettem a pénzből. Meg a nadrágot is. A sálát a nővéreméktől örököltem, a kabátot Juli lomolta, ezt a cuccot a piacon vettem, gondolom használt volt, mindegyiket vagy lomizzuk, vagy veszem olcsó pénzért, vagy veszi a barátom drágábban.”

Hatodik töredék, a ruházkodásról

„Hát, nekem a cipőm az a barátnőmtől van. A gatyám az már öt éve megvan, de gondolom, látszik is. Ez a pulcsi, ez a másik, az meg anyutól. A sapkám a haveromtól, sálam az aluljáróból, a kabát az meg piacról.”

A 10/c-be járó gyerekek talán nem éheznek a szó eredeti értelmében, de azt sem állíthatjuk, hogy nincsenek gondjaik az étkezéssel kapcsolatban.

Hetedik töredék, az étkezésről

„Volt egy kis balhé, még év elején. Mondtam anyának, hogy nem jó, hogy minden nap szendvicset eszünk, meg ilyenek. Aztán, gondolom, ő is rájött, mert most már nem mindig csak szendvics van.”

Kérdés: *Mi van a szendvicsben?*

„Vaj, meg fölvágott.”

Kérdés: *Ez volt a reggeli, ebéd és vacsora is?*

„Igen.”

Kérdés: *Mennyi ideig?*

„Hát, sokáig.”

Jaj, de nehéz...: *Nem volt pénz másra, vagy az anyu nem akart főzni?*

„Mindkettő. De mostanában már a barátom is segít, meg a mama is szokott küldeni pénzt nekünk. Nahát így valamiből mindig összehozzuk. A mama azt csinálja, hogy havonta vagy kéthavonta jön, és egy nagy bevásárlókocsival jön mindig.”

Oldódtunk: *Mi a kedvenc kajád?*

„Sok mindent szeretek. Hát, a milánói. Meg a carbonara.”

Azt hittem, túl vagyunk a nehezén, úgy kérdeztem: *Mit szeretnél kapni karácsonyra?*

„Semmit. Nem erről szól a karácsony.”

Gyógyszerre vagy egészségügyi segédeszközökre sem telik minden családnak. A gyerekek munkájából származó jövedelem jelent csak esetenként megoldást.

Nyolcadik töredék, az egészségről

„A szemüveget is most már ki kell fizessem, mert megrendeltem. Szemüveges leszek januártól. Még soha nem volt szemüvegem. Három éve írta fel az orvos, az itteni orvos.”

Érdeklődtem: *Miért nem csináltattál korábban?*

„Igazság szerint nem is törődtem vele, hanem úgy voltam vele, hogy jó, majd. Aztán a rákövetkező évre megint mondta az orvos, felismert egyből. Most tavaly, amikor legutoljára voltunk, akkor is mondta. Akkor se érdekelt nagyon, de akkor már elkezdtem otthon a cirkuszt, mondani nagyon a szüleimnek, de igazság szerint pénz sem volt rá. Most mondta megint az orvos, hogy kéne szemüveg. Azt mondta, ha most nem megyek el, biztos, hogy romlani fog. És romlott is. Mert elmentem a szemészetre egy hónapja. Kiváltottam a receptet, és mondta, hogy romlott.”

Kilencedik töredék, az egészségről

Kérdés: *Miért szoktál késni?*

„Sokszor elalszok reggel. Nem érek be az iskolába időben. Azt mondják, hogy a vashiányom miatt, nagyon sokat tudok aludni. Van, hogy 17 órát.”

Kérdés: *Szedsz rá gyógyszert?*

„Kéne, de nem.”

Kérdés: *Miért?*

„Mert nem váltja ki anyu.”

A számomra (is) nehéz kérdés: *Nincs rá pénz?*

„Nincs.”

Kérdés: *Mennyibe kerül a gyógyszer?*

„2500.”

Kérdés: *Egy hónapra?*

„Igen.”

Csönd telepszik közénk.

Szerelem, párkapcsolat

A 10/c gyakorlatilag lányosztálynak mondható. Alig akad olyan köztük, akinek ne lett volna már párkapcsolata. Tartós, érzelmi, de nemritkán anyagi biztonságot is nyújtó kapcsolatra vágnak, és nem szívesen váltanak partnert. Általában erősen kötődnek. A nagy korkülönbség sem ritka a kapcsolatokban.

Tizedik töredék, a párkapcsolatról

„Öt éve ismerem. Akkor találkoztam vele először, amikor téglát pakoltunk otthon. Úgy volt, hogy volt egy barátunk, és annak a spanja volt. Ez úgy működött, hogy álltunk a kamionon, és dobáltuk a téglákat, de akkor

még együtt volt az akkori párjával, és attól vannak a gyerekei. Néha átjárt hozzánk, dolgozott. Aztán szétment azzal a csajjal, és akkor jött hozzánk lakni. Ott lakott az én régi szobámban. Szimpatikus volt, mert az idióta humorával meg tudja fogni az embert. Aztán egyszer csak elkezdtem bejárni a szobájába, beszélgettünk, aztán, egyszer csak, mielőtt kiment az anyámmal Romániába egy hétre, csókolóztunk egyet, utána nem bírtam ránézni, aztán ennyi. Elmentek, visszajöttek, zavarba voltam egy-két napig, aztán elkezdődött a kapcsolatunk.”

Kérdés: *Hány éves voltál?*

„Hát, tegnap voltunk másfél évesek, szóval másfél éve, és most vagyok tizenhét.”

Kérdés: *Ez az első kapcsolatod?*

„Nem tudom hányadik. Voltak két-három hetes kapcsolataim, de ez komoly.”

Kérdés: *Ő hány éves?*

„A barátom? Harminchárom.”

Kérdés: *Hány év is van közöttetek?*

„Tizenhat.”

Kérdés: *Miért őt választottad?*

„Nem tudom, fogalmam nincs. Ő azt mondta nekem, hogy max. lett volna belőle egy jó szex, ha nem jövünk össze. Na mindegy, akkor ezen jót röhögtünk. Csak kalandnak tűnt, föl se fogtam, mi van. Aztán jó volt, hogy így rejtőzködtünk, senki nem tudta, így buli volt az egész. Nem tudom, hogy miért őt választottam.”

Kérdés: *Vele képzeled el a jövőt, az életet?*

„Hát igen. Igazából igen.”

A szakközépiskolás lányok közül nem kevesen vannak olyanok, akik nem otthon, nem családjukkal élnek, hanem élettársukkal. Felnőtt életet élni, feleségszerepet vállalni persze nem könnyű. Szinte lehetetlen megfelelni a szereppel járó elvárásoknak, esetenként előre látható a kudarc.

Tizenegyedik töredék, a párkapcsolatról

„Hát, így az utóbbi fél évben már nem laktam otthon.”

Kérdés: *Hol laktál?*

„Hát, a barátomnál.”

Kérdés: *Aki hány éves?*

„Harminckilenc.”

Kérdés: *Hogy ismerkedtetek meg?*

„Anyu által. Mert anyunak egy régi ismerőse. Egy karácsonyi bulin ismerkedtünk meg. Tavaly, decemberben. Márciusban jöttünk össze, áprilisban költöztünk össze, és egy hónapja nincs, hogy összevesztünk.”

Kérdés: *Miért?*

„Mert elkezdett inni. Mert ivott. Ismét alkoholista lett. És olyan dolgokat vágott a fejemhez, amelyekre később nem emlékezett, és nem tudta, hogy mennyire sértő dolgok.”

Kérdés: *Például?*

„Hát, hogy mire hazaér a munkából, nem főztem, mostam, nem takarítottam, nem tanultam rendesen, nem foglalkoztam vele eleget, meg ilyenek.”

Kérdés: *Megütött?*

„Nem. És szerintem nem is lenne rá képes. Minden nap megkeres, hogy béküljünk ki, meg bocsássak meg neki, de nem. Segített az elején a háztartásban, de az utóbbi két hónapban semmit.”

Kérdés: *Most hol laksz?*

„Anyáéknál.”

Riportalanyom tizenegy éves volt, amikor megismerkedett jelenlegi barátjával, és tizenkét éves, amikor elkezdődött kapcsolatuk.

Tizenkettedik töredék, a párkapcsolatról

A kezdet érdekelt: *Hogy ismerkedtetek meg?*

„Úgy, hogy apukámnak a nővérét, meg annak a családját hozta le mihozzánk látogatóba. Nemcsak mi voltunk nekik rokonok, hanem rajtunk kívül még négy család. És mindig hozta le őket. Volt úgy, hogy napokra, volt úgy, hogy csak órákra, és akkor így minél többször találkoztunk, annál többször melegegtünk össze. Beszélgettünk egy csomót. Eleinte nem jött be a lakásunkba, mindig csak kint volt a kocsiban. Utána már mondta anyu, hogy nyugodtan gyere be, igyál egy kávé. Nem kávézom. Akkor egy üdítőt ivott. Volt úgy, hogy szülinapoztunk, akkor a tesóm tortájából is evett, arra emlékszem Szóval így, minél többször jött, annál többször látam, éreztem, hogy akar tőlem valamit, és hogy fejezzem ki, hogy nemcsak egyszeri alkalomra kellettem neki és kellek, hanem sejtettem, hogy hosszú távon gondolkodik. És akkor így összelegegtünk, de nem akkor, hanem a tizenkettedik születésnapom után jöttünk össze így konkrétan. Arra emlékszem, hogy kaptam ezt a fülbevalót, és akkor utána pár hónappal volt az, hogy jó, akkor jöjjünk össze. Nem tudom sajnos szavakkal elmondani, de így visszagondolva csodálatos volt. Igaz, rengeteg dolgon mentünk keresztül, rossz és jó dolgokon.”

Meg kellett kérdeznem: *Hány év van közöttetek?*

„Ah..., harminc év! Harminc év van köztünk.”

Rezenéstelen arccal kérdeztem tovább: *Mit szólt az anyu?*

„Hát anyukám borzalmasan tiltott, ellenezte, tehát nem engedte ezt az egészet. Éveken keresztül tiltott, nemcsak tőle, hanem barátoktól is, nem engedett sulin kívül sehová abszolút. Volt úgy, hogy kaptam postán egy telefonát, hogy tudjunk valamin beszélni. Aztán egy darabig tudtam titkolni, hogy nekem van tényleg csak telefonálásra való kis telefonom, aztán volt nekünk kint is kerti vécénk, és mindig oda mentem telefonálni, meg volt lovunk is, és bementem az istállóba telefonálni, és egyszer csak rajtakapott, hogy milyen telefonon kivel telefonálok. És elkobozta tőlem, és visszaadta neki, amikor újból találkozott vele. Hát nagyon rossz volt, hogy nem bírtam vele találkozni. Aztán rájött arra, hogy mi igenis akarjuk egymást. De rengeteg idő eltelt eközött. És rájött, hogy mi szeretnénk egymást, akarjuk egymást, és mi együtt akarunk lenni. És megenyhült a szíve. Lassan, fokozatosan megengedte, hogy együtt legyünk, most meg már tényleg családtag, és ő is sírt velem együtt, amikor Laci börtönbe került.”

A fordulat megdöbbsentett: *Hogy került börtönbe?*

„Őszintén szólva nem nagyon tudom, de amit tudok, azt elmesélem. Még szerintem ő se tudja. Azt mondom, amit ő írt le nekem levélbe, meg amit most is mond nekem, hogy van egy kedves barátja, idézőjelbe, aki az irodájába belekeverte a magánügyeit, és a Laci is részese ennek az egésznek, úgyhogy ő is ment a kalap alá. Egy kalap alá vették őt is. Az a baj, hogy nem tudok róla mesélni sok mindent. Ő se tudna. Nem csinált semmit. Most kint van, és februárban lesz még tárgyalás, talán az már a végleges lesz. Nem találtak semmit ellene.”

Megkérdeztem: *Együtt éltek?*

„Nem, sajnos nem. De igyekszünk. Én most kollégiumba vagyok. Nem élünk együtt még, de minden erőnkkel azon vagyunk, hogy végre együtt élhessünk.”

Az együttélés háttérében kényszer is lehet, valamelyik fél rossz anyagi helyzete, rendezetlen családi háttere, családjával megromlott viszonya. Annyit tudtam, hogy beszélgetőtársam együtt él a barátjával.

Tizenharmadik töredék, a párkapcsolatról

Kérdés: *A barátoddal mióta vagytok együtt?*

„Már több mint egy éve.”

Kérdés: *És mióta laktok együtt?*

„Egy éve. De ismerem már nagyon régóta. Úgy három éve”.

Kérdés: *Mit szólt az anyu az összeköltözéshez?*

„Hát, ő szereti nagyon. Jóba vannak.”

Az összeköltözés indokait igyekeztem megtudni: *Miért költöztetek össze?*

„Hát, mert a nagynénjééknél lakott, és hát kibaszták. Vagy hát... bocsánat... újságba megy... Szóval mondták neki, hogy költözzön el, ő meg az anyjához akart menni, de a mostohaapjával nem volt nagyon jóba, aztán mondtam, hogy akkor inkább hozzánk.

Megértettem. Tehát nem külön lakásba, hanem tizedikesem családjához:
Ő hány éves?

„Húsz.”

Kérdés: *Mit végzett?*

„Nyolc általánost. Mert egy félév kellett volna még, hogy a szakközepet befejezze. Csak ő is elment dolgozni. Muszáj volt. Neki se túl jó a családi körülménye.”

* * *

Tizedikeseim életrajza alig fél oldal. Családjuk, sorsuk története mindegyiküknek sokoldalnyi lenne. Nehéz életüknek része az alkohol, a cigi, s nem ritkán a drog. Írásom második részében ezekről vallanak.

Sors, család

Tizedikeseim, amikor családjukról mesélnek, a valóságot mondják. A gyenge osztályzatok, a tanulás teljes elhanyagolása, a munkavállalás mögött nem csak nehéz gyereksorsok állnak, de kemény felnőttorsok is. A történeteket hallgatva ébredtem rá, hogy szinte minden család életében volt valamilyen súlyos trauma, amelynek következményeivel a szülők képtelenek voltak megbirkózni.

A szülők helyzete, munkája, a család valódi anyagi lehetőségei, a pénztelenség, a szegénység mind-mind titkolandó, szégyellnivaló dolog az osztályban. A 10/c-ben senki nem szeretne szegénynek látszani. A szülők is mindent megtesznek ezért. Erejükön felül teljesítenek, és azon igyekeznek, hogy legyen pénze a gyerekeknek telefonra, ruhára, büfére, cigire. Osztályfőnökként rég tudom, hogy valójában szinte mindenkinek nehéz az élete. A családok többsége mindennapi gondokkal küzd. A szülők testileg, lelkileg egyaránt fáradtak, szörnyűségesen fáradtak. A gyerekek tudják, hogy nem tudnak változtatni szüleik életén, sorsán, és azt, mint saját életük változtathatatlan adottságát, természetes hátterét a világ rendjeként fogadják el.

Vannak egymás előtt vállalhatatlan dolgok is, amelyek megírására nem kaptam engedélyt. Ígéretet tettem, hogy még osztályon belül sem fogják tudni majd azonosítani, hogy pontosan ki és mit mondott a családjáról.

Tizennegyedik töredék, a családról

Talán az egyik legnehezebb dolog gyerekkorban, ha meg kell birkózni valakinek az elvesztésével. A gyász még akkor is súlyos teher, ha nem valamelyik szülőről van

szó. Nem egy esetben a nagyszülőkhöz való kötődés legalább annyira erős és stabil, mint a szülőkhöz köthető érzelmek.

„...Anyuék dolgoztak, és én mindig a mamával voltam. Volt olyan, hogy nem volt pénz, és a mamával elmentünk valahova, és megálltam, hogy mama, tudod... Szerettem volna, hogy valamit vegyen. Csipszet, vagy akármit, és ami szemem-szám ingere, az biztos, hogy mindig ott volt. Az tuti. Tisztára emlékszem rá. Nagyon kicsi voltam. Ötéves. Nagyon jó kapcsolatot tartottam mamával. Én nem is mamának hívtam, most is fura, hogy mamának hívom. Anyu úgy szólította, hogy Anyu, és én mai napig úgy szólítom, hogy Anyu. Anyát anyának, mamát meg Anyunak.”

Miközben hallgattam őt, arra gondoltam, hogy talán éppen most, miközben nekem mesél, oldódik benne a sokéves görcs, elfojtás. Tovább mondta:

„Itt laktunk Pesten, aztán eladtuk a lakást, elköltöztünk B.-be. Vettünk egy kertes házat. Aztán kénytelenek voltunk visszaköltözni egy-két év múlva, mert ott nem volt munkalehetőség a szüleimnek. Elköltöztünk. A mama meg ott maradt egyedül. Rá egy hónapra öngyilkos lett. Nem bírta a magányt. Az akkori fejemmel nem tudtam még felfogni. Kb. úgy három éve tudom felfogni, hogy mi is történt valójában. Amikor a temetésen voltunk, sírni sem tudtam. Nem tudtam belegondolni. Most halottak napján voltunk kint, akkor tudtam volna. Sőt. Talán sírtam is.

A halállal többen is találkoztak már a tizedikeseim közül, és ez kihagyhatatlan eseményekként jelenik meg elbeszéléseikben. Egy másik tizedikesem mesélte:

„Apu? Beteg volt. Igazából sokat ivott, és az volt, hogy egy hétig eszméletlenül feküdt otthon, mert a testvére nem vette észre, hogy nem látja. Egy hét után anyu megtalálta, azután intenzíven volt egy hétig eszméletlenül, és azt mondták, hogy a szívével is baj volt, meg tüdőgyulladást kapott. Nyár volt. Augusztus. A halála előtt egy évig nem találkozhattam vele. És megálmodtam, hogy meg fog halni. Két héttel a halála előtt. Csak annyi volt: egy kép, hogy apu rosszul van, és összeesik. Mondtam anyunak. Táborban voltam, és telefonon hívtam föl.”

Ugyanő egy másik, hozzá közelálló ember haláláról is beszámolt:

„Édesanyámnak volt barátja, de meghalt. Nagyon aranyos volt. Nem volt gyereke, de nagyon szerette a gyerekeket. Idősebb volt anyunál sokkal, hatvanéves lehetett, de fiatalos volt. Mestercukrász volt, és nagyon finomakat csinált.”

Ő is beteg lett? – kérdeztem, és a válasz alig volt hallható:

„Fagyállót ivott.”

Talán percek is eltelnek, mire meg mertem kérdezni: *Mit gondolsz, miért?*

„Nagyon sok volt a tartozása. Meg hát, nem tudta már fenntartani a cukrászdát. Nagy háza volt, egyedül lakott ott, mert az öccséekkel volt ott, nekik volt két gyerekük, de a felsége mindig meglopta őt, meg mindig ő fizetett nekik mindent. Helyettük. Aztán otthagyták. A tartozást is ő fizette ki, a cukrászdának is. Szerintem ezért. Besokallt. De biztos, hogy ő volt a világ legrendesebb embere, az száz százalék.”

Az erőszakos halál sem ritka tanítványaim családjában. Ha visszagondolok az elmúlt évekre, minden egyes tanévre jutott egy ilyen gyilkosság. Mesélik az iskolában. Esetleg órai munka keretében fogalmazásként megírják. Torokszorító, hogy egy szülőnek írt búcsúlevél dolgozatként kerül hozzám.

Tizenötödik töredék, a családról

„Nyolcéves voltam, amikor apukám meghalt. Nagy munkásember volt, jól keresett, irigyek voltak a falubeliek ránk, vagyis hát anyura meg apura. És a rendes munkája után még elment maszek munkába is, egy öreg néninek lekaszálni a füvet. Esett az eső, és eléggé megázott. Hazajött, lepihent, evett, ivott. Emlékszem, hogy együtt feküdtünk, egy ágyon. Tehát akkor még nyolc óra tájkában lehetett. Megcsörrent apukámnak a mobiltelefonja, hogy menjen a kocsmába, mert az apukája ott van, és részeg, vigye el a kocsmából. Azt mondta, hogy »nem, most értem haza, a családommal szeretnék lenni, mindenki menjen szépen haza«. Nem ment el. Megcsörrent a házi telefon. Még egyszer ugyanaz a személy. És megint nem ment el. Egyszer csak ketten, az egyik a polgármester, odaállított a kapunkhoz, eléggé későn, hogy tényleg jöjjön, mert nagy baj van. Ja, akkor meg már meg is akarták verni az apukáját valakik. Jó, akkor lement. Azt mondta anyunak, hogy mindjárt jövök, hozom haza aput. Így. Elment, várta anyu haza, emlékszem, én is fenn voltam még. Aztán egyszer csak anyunak betelt a pohár, és azt mondta, hogy elmegyek apu után. És ha hiszi, ha nem a tanárnő, papucsban, magára vette a kabátját, és ment széllel szembe, és azt mondta, hogy vigyázz a testvéredre. Aztán látták a szomszédok, hogy anyu fut, mint az örült. Mert anyu látta, hogy villog a kocsmá előtt a rendőrségi autó, meg a mentős. Aztán anyu nagyon-nagyon rosszra gondolt, és kiabálták neki, hogy gyere Gizus, mert meghalt a Feri. És akkor ment. Meg szeretne volna nézni aput, de nem engedték. Az történt, hogy a kocsmában volt egy fiatal katona, aki, teszem hozzá, jó barátja volt apukámnak. De

volt egy nő az ügyben. Elvileg a Karesz barátnője volt, aki kavart apukámmal. Kicsit sántít az ügy, de mástól is hallottam már, szóval nem biztos, hogy füllentés. És kb. ennyit tudunk, hogy mért volt ez a dolog. Bömbölt a kocsmában a zene az éjszakán, és a polgármester kiküldte őket, hogy tessék ott kint megbeszélni ezt az ügyet. Aztán végül is úgy fejeződött be, hogy ez a Karesz befutott a pulthoz, és eltörött egy sörösüveget. Aztán végül is úgy megvágta apukámnak a torkát, a nyakát hogy utána próbálta megfogni, de nem sikerült neki. A legborzalmasabb az egészben, hogy nem segített senki, akik ott voltak. Sőt. Elmentek haza.”

A gyerekek életében a szülők döntései is jelentős változásokat, nagy töréseket hoznak. A szülői sorsok cikkcakkjainak hátterében megromlott emberi, házastársi kapcsolatokat is találunk, de a valódi okoknak sokkal inkább egzisztenciális problémákat, anyagi nehézségeket, nemritkán a teljes ellehetetlenülést kell tartanunk. Egy sors a nekem meséltek közül, amelyet tanítványom először hét mondatban mondott el.

Tizenhatodik töredék, a családról

„Hét-nyolc éves voltam, amikor otthagytuk apámat. Az ügy történt, hogy éltünk egy lakásban, és anyám reggel azt mondta, hogy elköltözünk, és mire apám este hazajött, már nem voltunk ott. El akartunk költözni egy családi házba, de onnan ellopták a cuccainkat, így kerültünk a nevelőanyámhoz. Anyámmal együtt, bátyámmal és a nagyapámmal. Onnan kezdődött az egész. Utána a második az volt, hogy anyám elhagyott minket, úgy kerültünk Boglárkához, a nevelőanyámhoz.”

Mint Móricz Boldog embere, riportalanyom is úgy érezte, hogy minden lényegeset elmondott életéről, én azonban tovább kérdeztem: *Hogy történt?*

„Anyám azt mondta, hogy küzdött értem a bíróságon, Boglárka meg azt mondta, hogy hagyta... Nem sokkal rá volt, hogy otthagytuk apát. Olyan nyolcéves lehettem. Nem tudom pontosan, de úgy történt, hogy volt ez a panzió, előtte Boglárka meg anyám veszekedtek, és akkor jött a Klára, Boglárkának a lánya, és mondta Boglárka, hogy menjünk át a másik házba, ahol ők laktak, és akkor átvittek minket. És onnantól szakadék van. Fogalmam sincs. Áthordták a cuccunkat valahogyan. Arra nem is emlékszem igazából, hogy ott hogy éltünk, vagy mit ettünk, nem tudom, nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy én másodikos voltam, amikor Boglárkához kerültem.”

Tehát sem anya, sem apa, hanem Boglárka... *Milyen Boglárkánál az élet?*

„Mikor hogy. Régen szörnyű volt, szar volt nagyon. Az, ahogy elvert, ahogy viselkedett velem. Volt egy olyan sztori, hogy otthon voltam, én meg a két nővérem, és meg volt beszélve, hogy elmosogatunk, és ők kitalálták, én meg nem akartam, aztán bezártak a kisszobába, és elverték a lányok. Én kiabáltam, segítség, segítség, és az egész kertszomszédság, mindenki oda-jött, aztán elmentek, és aztán kaptam tőle is. Megvert övvel, meg ahogyan éppen talált. Az utolsónak is nyoma volt. Három-négy hónapja. Ha most itthon lesz barátom, nem is tudom, nem hiszem, hogy merné. Mert barátom biztos visszaütne neki. Valószínűleg.”

Muszáj volt megkérdezni: *Mikor találkoztál anyával újra?*

„Én mai napig tartom vele a kapcsolatot. Most már egyre inkább keres, mert régen volt olyan idő, hogy föl se hívott, meg semmi, aztán most már fölhívott, most már sűrűbben hív. Ő a párjával él, és annak a gyerekével. Amikor vissza akart minket ráncigálni, hogy én maradjak vele, és hogy ne menjek el, meg hogy szeret, meg hogy izé... És ott sírt, meg minden. Hát ennyi. A bírósági papírokat akarom elolvasni majd, mert nem tudom, mi áll benne. Nem tudom egyiknek se elhinni, amit mondott.”

Azon gondolkodtam, miközben hallgattam a történet folytatását, hogy az egyik lehetséges szereplőről nem történt említés. Megkérdeztem hát: *És mi van apával?*

„Apa hajléktalanszállón él. Tízezer forint, és hárman vannak a szobában. Ő elvan igazából, mert nézi a tévét, cigizik, eszik, mindenféle, csak hogy kirándulni szeretne, mert mindig bent van. Akkor megy ki, amikor megkapja a fizetését vagy a nyugdíját. Elmegy bevásárolni, és ennyi. Meg néha kimegy a kisboltba. De hogy kirándulna, vagy menne mindenfelé, azt nem. Nincs akivel elmenjen. Amikor otthagytuk, akkor kénytelen volt elköltözni. Az utcán élt valameddig, aztán, nem tudom. Hát ő is alkoholista volt, ivott, aztán valahogy odakerült. Ott is már jó régóta van... Minket szeretett, meg nem is bántott. Már csak az albérletre emlékszem. Most nem megy albérletbe. Nincs pénze rá. 55 ezer forint a nyugdíja. Mondta, hogy már ott marad. Onnan fogják elvinni az ágyikóját.”

Érdekeltek a beszélgetőpartnerem mindennapjait meghatározó, vele együtt élő személyek: *Kivel laksz most együtt?*

„Boglárkával, a három gyerekével, Tibikével, az már családtag, van két lakónk, és a bátyám. Tibike már nagyon régről, amikor mi odakerültünk, akkor már ott volt. Ő egy alkoholista ember, akit kidobtak. A felesége,

vagy én nem tudom kicsoda, és ő tizeniksz éve Boglárkával él. És ő ilyen csicska nálunk otthon igazából.”

Tovább faggattam: *Mesélsz a bátyádról?*

„Ő harmincegy éves. És úgy van, hogy az ő szobáján keresztül megyek az én szobámba. Régen mesélte, hogy próbálkozott egy lánnyal, de faképnél hagyták, és nem is próbálkozik. Meg nem is szoktam hallani, hogy neki ilyen nős dolga lenne. Múltkor beszélgettünk róla, kérdeztem a gyerekről is, de azt mondta, hogy majd akkor, ha mindent elő tud neki teremteni. Ő nem jár el se bulizni, meg semmi. Jó, néha elmegy a haverjaival, de nagyon munkaizés. Állandóan a munka, a munka, a munka.”

Tehát a báty dolgozik, és a lehetőségekhez képest rendezett életet él: *Mit végzett?*

„Fogalmam sincs. Szakmunkást, azt hiszem. Hogy milyen szakmát, nem tudom. Jó, ilyen apróságok kimaradtak! Én már elfelejtettem a fél életemet igazából. A múlttal annyira nem foglalkozom. Jobb, ha nem. Nekem csak a jövő van.”

Könnyes lett a szeme, és elhallgatott. Eddig lehetett kérdezni. Nem csak az emlékei fájtak, hanem azok a dolgok is, amelyekre nem tud vagy nem akart emlékezni.

Szerencsés esetben a gyerekek a nagyszülőkhöz kerülnek, ha a szülők nem képesek gondoskodni róluk. Talán életkori okok miatt, talán a nagyobb élettapasztalatuknak köszönhetően, a nagyszülők általában nagyon felelősségteljesek. Minden bizonnyal nagyobb gonddal nevelik unokáikat, mint ahogy a gyerekeiket nevelték.

Tizenhetedik töredék, a családról

„Amire nem nagyon emlékszem, csak mesélték, az kiskoromban [volt], amikor a nagyszüleim kezdtek el nevelni. Amire legelőször emlékszem az ötéves koromban volt, amikor a rendőrséget hívták, amikor anyám meg apám el akart vinni. És öt órán keresztül kint voltak, hogy kihez kerüljek. Mert édesanyámék hallották a tévében, hogy visszamenőleg minden gyermekre jár valamennyi pénz, és anyukám éppen anyagi helyzettel küzdött, és ő kért. Csak akkor már el volt intézve, hogy gyámság alá fogok kerülni, és a nagymamám kezében volt egy olyan papír, hogy a szülői láthatóság szünetel. Anya 17 volt, amikor megszülettem, és nem akart foglalkozni velem. Egyszer hozzám vágta, hogy nem akartak, de mondta, hogy megbánta, hogy ezt mondta.”

Ha nagyszülők kerülnek a szülők helyére, a gyerekek hozzájuk kötődnek úgy, mint mások a szüleikhez. Tulajdonképpen formálisnak érzem az érdeklődést, azután rájövök, hogy mégsem az, sőt elvezet a gyerekeim számára legfontosabbhoz: *Milyen nagyinál az élet?*

„Jó. Elég engedékenyek. Most már. Régen szigorúan fogtak, de mindent megkaptam tőlük, amire egy gyerek vágyhat.”

Vajon mire vágyott az én tizedikesem: *Mire vágyik egy gyerek?*

„Hát, hogy foglalkozzanak velem, meg hogy szeressék. Éreztem azt, hogy ott vannak mellettem, támogatassanak. Leült tanulni velem, mondtam neki, hogy szeretnék elmenni valahova, és nem akartam egyedül menni, elkísért, figyelt rám, nem hagyta, hogy hülyeséget csináljak. Néha haragudtam rá, de megértettem.”

A családok szétszakadása, a válások is sok esetben vezetnek ahhoz, hogy a gyerekek elveszítik valamelyik szülőt, leginkább az apát.

Tizennyolcadik töredék, a családról

„Apa is sokat tehet arról, hogy anya megbetegedett, mert sokat idegeskedett miatta. Az apa miatt, mert alkoholistá. De nem váltak el, csak különköltöztek. Amikor anya hazajött a kórházból, akkor egyik napról a másikra kitették apát, de apa a jég hátán is megél, szóval talált lakást, meg minden. Eleinte aggódtam érte, mert szerencsétlen, komolyan mondom. Anya meg a mama összecuccoltak neki, és kitették. És utána jött a Tibi.”

Tovább kérdeztem: *Milyen volt elfogadni, hogy anyának új társa van?*

„Hát nem tudom. Erre már nem emlékszem. Nem tudom, hogy engem megrázott-e. Végül is nem zavart annyira, hisz eddig se foglalkozott úgy velünk az apa. Mert apa hazajött, aztán aludt, aztán ment dolgozni, ennyi volt. Alig beszélgettünk. Szóval, nem sírtam, és nem izgatott úgy, csak az, hogy találjon munkát, mert nem akartam, hogy hajléktalan legyen.”

Nem kellett kérdeznem, tovább mesélt:

„Albérletben lakik. Most halt meg az anyukája, és ő hitelt vett fel, vagy nem is tudom, és azt is törleszteni kell, meg az albérletet, meg a kajára is kéne neki, szóval minden hónapban így elmegy a pénze. De ott dolgozik nálunk a panelban, takarít, meg a kukákat rendezi, az öregeknek is el-

megy, bevásárol, aztán gondolom, ők adnak neki pénzt, és abból tud így piát venni, mert még most se szokott le.”

Megkockáztattam a kérdést: *Haragszol rá?*

„Nem.”

A 10/c diákjainak többsége magától értetődő természetességgel gondol saját sorára, s fogadja el olyanak, amilyen. Nem ábrándozik, és nem is vágyakozik arra, hogy múltja más legyen, mint ami volt.

Tizenkilencedik töredék, a családról

„Az apu? Nem tudok róla semmit. A nevét se tudom. Nem mesélt róla anya. Hétévesen láttam utoljára, vagy hétévesen. Meg párszor, tavaly valamikor beállított hozzám, hozzánk, hogy beszélni akar velem. De anyu nem akarja, nem tartja fontosnak, hogy beszéljek vele, és én se akartam igazából beszélgetni vele. Ránézésre azt tudom, hogy milyen ember. Élettelen ember, élete nincs neki.

Nem értettem: *Mit jelent az, hogy élettelen ember?*

„Hát, hogy ránézel, és látod, hogy nem valami üzletember. Hogy ránézek egy emberre, és látom, hogy megvan az időbeosztása, hogy valamikor felkel, felöltözik, elmegy dolgozni, hazajön, kávézik, megcsinálja a dolgait... Nem. Rá ránézel, és így, reggel felkel, talán lefürdik, ha olyanja van, talán nem. Szóval ilyen.”

Vannak családok, ahol komoly indulatok vannak szülő és gyerek között. A gyerek lázad, minden és mindenki ellen. Néha még a saját érdekei ellen is. Ha nő a feszültség a családon belül, csökken a tanulási motiváció, romlanak a jegyek, és rendszeressé válik a lógás.

Husadik töredék, a családról

„Apa napközben csak alszik, azután elmegy. Este hazajön, iszik három üveg bort, és amikor azt hiszi, hogy már mindenki alszik, akkor neki áll káromkodni. Mostanában apa már nemcsak este káromkodik, hanem napközben is. Szóval, úgy megy le Petihez a pincébe, Peti négykor végez az iskolában, Gyulával hazajönnek, és akkor Peti azonnal lemegy fűteni, és nemrég apa lement a pincébe, és akkor azt mondta, hogy »Ó, baszd meg, még nem fűtöttél? Még nem gyújtottál be?« Szóval egész nap nem csinál semmit, de azért a fiát ki tudja osztani, hogy nem gyújtott be fél óra alatt.

Ami lehetséges, be lehet gyűjtani fél óra alatt, de akkor is... Biztos tudja, hogy kapok pénzt a testvéremtől. Mert hazamegyünk úgy, hogy van nálunk energiáitál, és otthagyjuk az asztalon, és akkor apa meg nekiáll, hogy »Baszd meg, estére igyatok energiáitalt, ne tudjatok lefeküdni, meg hogy ettől nem tudtok fölkelni reggel«. Csak az a baj, hogy ilyenkor nem tudom neki megmondani, hogy lehet, hogy gyorsabban el tudnánk aludni, hogyha nem káromkodná szét az egész házat.»

Riportalanyomat jól ismerve, egyáltalán nem volt formális az érdeklődésem:
Tanulsz?

„Nem, mert nem érdekel. Semmi nem tud érdekelni, ami ilyen tanulással meg egyébekkel kapcsolatos.»

A választ kevésnek, rejtőzködőnek, üresnek éreztem, kérdeztem hát tovább:
Miért?

„Nem tudom. A pénzteket volt a legjobb ellőgni, és nem tudom, miért. Pedig a péntek az egyetlen, amikor hat óránk van, meg gyorsan elmegy, lightos órák vannak, de az volt a legjobb. És holnap a Brigi menni akart korcsolyázni, de most már nem. Már egy hete készültem rá, hogy hétfőn ingyenes lesz itt az Arénában a jégterasz, és mondtam a nővéremnek, hogy akkor elmegyünk, ugye, és mondta, hogy igen. Vasárnap kérdeztem, hogy megyünk? Azt mondja, hogy nem, mert holnap lesz vásár. És kérdeztem, hogy nem lehetne, hogy a következőn, de azt mondja, nem, mert egy hónapban csak egyszer van. Hát mondom, ez is egy hónapban csak egyszer van. És utána mondtam apának is, hogy nem lehetne, hogy holnap a nővéremmel... Nem, mert holnap lesz vásár, és mert az ingyenes korcsolyázás több ezer forintba kerül. És amikor apa még tovább is beszél, ott szoktam hagyni, ilyenkor nem érdekel, ha üvöltözik, hogy menjek vissza, figyeljek, hogyha hozzám beszél. Ilyenkor nem tud izgatni. Ilyenkor a baltát keresem. Csak az lent van a pincében.»

Nagy szerencse! – jegyeztem meg, és neveltünk.

A szülő-gyerek kapcsolatot jelentősen befolyásolhatja az is, ha valamelyik szülő külföldi munkavállalásra kényszerül, s bizony, ha lehetőség adódik rá, sok család indul el ezen az úton, tekintet nélkül a következményekre.

Huszonegyedik töredék, a családról

„Apa kint van T.-ben, de amúgy együtt élnek. Egy éve lesz lassan, hogy kint van. Az év elején ment ki, a'sszem, és leginkább ünnepekkor szokott

jönni. Mivel már nem volt nagyon itt munka, és akkor gondolom, anyával beszéltek róla, és akkor talált az Interneten egy ilyen hirdetést, fölhívta őket, és akkor kiment. Vagy kivitték, a'sszem."

Mi a szakmája? – kérdeztem.

„Kőműves. Volt vállalkozó is, de az befulladt, és akkor utána ment ki.”

T.-ben mit dolgozik? – kérdeztem tovább.

„Ugyanúgy kőműves. Tetszik neki. Hát elmeséli, hogy hétvége sűrűn szülinapokat tartanak, és akkor buliznak, meg minden. Meg volt egyszer, hogy volt náluk is ilyen majálisszerű, és akkor fölvette videóra, hogy milyen játékok vannak ott, amikre föl lehet ülni. Anyával minden nap szoktak beszélni skype-on. De velünk nem nagyon szoktak, vagyis hát szokott, mert szoktunk neki köszönni, meg ott vagyunk, de velünk ritkábban, mint anyával, mert mi hazamegyünk, tanulunk, és utána fent vagyunk a szobánkban. És akkor szoktunk vele beszélni, de inkább akkor, amikor itthon van. Az könnyebb. Eleinte rossz volt, hogy nem volt otthon, de most meg viszont az a fura, amikor itthon van. És utána mindig azt mondják, hogy egy hetet lesz itthon, de aztán mégis elhúzódik két vagy három hétig, és utána meg elmegy, és akkor az nagyon rossz érzés. Mert hogyha egy hétre jön haza, azt lehet, hogy könnyebben viselném. Nem tudom, az Anna hogy viseli, de én, mondjuk, lehet, hogy könnyebben viselném, mint ezt. Hogy így megszokom, hogy hazamegyek, és tudom, hogy ott van, hogy beszélni tudunk vele, meg minden, utána meg elmegy. Na, fura nagyon.”

Mit éreznek az otthon maradó gyerekek, hogy viselik az egyik szülő tartós távollétét: *Sírsz ilyenkor?*

„Hát nem. Én nem adom ki magamból, az a baj. Vagyis hát néha igen, de nagyon ritkán.”

Alkohol, cigaretta, drog

Hogy tizedikeseim isznak-e? Igen. Dohányoznak? Igen. Sokan. Fűveznek? Néha, és csak kevesen. Nincs rá pénz. Általánosságban elmondható, hogy minél nehezebb körülmények között él egy gyerek, minél magányosabb, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy dohányzik, hogy rendszeresen fogyaszt alkoholt, és ha lehetősége adódik rá, elszív egy füves cigit. Mást nem. Mert fél, és mert komolyabb drogra végképp nincs pénze. Egyikük sem fog masszívan fűvezni, és az osztály fele vagy kétharmada sem vállalt többet az egyszeri kipróbálásnál. Ennek

ellenére, a jogi következmények ismerete miatt nagyon szűkszavúan beszélnek a droggal kapcsolatos élményeikről.

„Ha egyszer kipróbálsz, azt mondják, lehet, hogy rászoksz. Meg, amíg nem vagy eszednél, ki tudja, mit csinálnak veled. Nem szeretek így elmen- ni bulizni, és akkor gyere, próbáld ki, jaj de jó lesz. Nem. Nem vagyok én bolond!

Huszonkettedik töredék, a drogról

„Én még soha nem fűveztem. Akartam, de megvettem kétezer forintért egy gramm petrezselymet.”

Mosolyogtam: *Hogy derült ki, hogy petrezselyem?*

„Úgy, hogy elszívtam. Az egészet. Isteni volt. Nem lehetett érezni rajta semmit. Nem értek hozzá, mert még általános hetedikben volt, és haveromnak mondtam, hogy akkor szerezz. Kétezer forintért tudott biót szerezzni. Na, mondom, akkor jó, tessék. Akkor hozta, be is csavarta nekem, adtam hozzá csigát, a cp-t is megvettem hozzá. Cigipapírt. Akkor így becsavarta nekem, odaadta, ekkora joint kijött belőle. Elszívtam az egészet, és másnap mondtam, hogy ne haragudj, te mit adtál nekem, és akkor a másik haver mondta, hogy figyelj, petrezselymet kaptál, nem mást, úgy-hogy szoszi van.”

Megkérdeztem: *Ki akarod próbálni?*

„Nem, már nem látom értelmét. Tök fölösleges.”

Huszonharmadik töredék, cigarettáról, alkoholoról, drogról

„Kocadohányos vagyok. De arra most nagyon büszke vagyok, hogy szeptember óta két szál cigit szívtam el, akkor, amikor nagyon ideges voltam. Az helyett inkább csokizok. Az megnyugtat. Tudom, hogy az kövérít, de viszont lelkileg megnyugtat. És erre tök büszke vagyok.”

Feltettem a kérdést: *Kipróbáltál valaha drogot?*

„Ö..., igen.”

Tovább kérdeztem: *Mit?*

„Füves cigit.”

Nehéz téma ez, szűkszavúak a válaszok: *Hány évesen?*

„Igaziból tizenöt évesen volt az első, de nem igaziból, akkor még nem is tudtam úgy cigizni se, meg semmi. Tehát ha úgy egy két percet voltam úgy-mond beállva, akkor sokat mondok, mert akkor nem tudtam letüdőzni.”

Óvatosak a válaszok: *Mikor szívtál utoljára?*

„Azt hiszem, két hónappal ezelőtt, amikor voltunk bulizni. Csak akkor, ha ilyen nagyon nagyon nagy buli van, akkor egy kicsit...”

Vajon milyen egy „nagyon nagy” és milyen a „kis” buli: *Milyen gyakran van nagyon nagy buli?*

„Négy-öt hónaponta, nem olyan gyakran. De kisebb bulik azok vannak, azok kéthetente szoktak lenni.”

Következtettem: *És akkor nem füvezel.*

„Nem. Akkor viszont piállok.”

Tovább faggatom: *Miért füvezel a nagyon nagy bulikon?*

„Azért, mert az úgy szokott lenni, hogy előtte elmegyünk egy házibuliba, és akkor ott már készülünk a nagyobb bulira, és ott szoktunk inni, meg minden, és igaziból ott szoktunk egy kicsit füves cigit szívni, de amúgy megvagyunk. Ha nem tudunk szerezni, nincs éppen pénzünk vagy valami, akkor is elvagyunk”.

A fű jó? – érdeklődtem.

„Nem, igaziból nem, mert azt se tudod, hogy hol vagy, meg minden en röhögsz.”

Érdekelt a motiváció: *Akkor miért csinálsz?*

„Nem tudom. Ezen már én is gondolkoztam, hogy nem kéne. Szilveszterkor lesz nagy buli, de erre nem szeretnék se cigit, se füvet és a piát is úgy, hogy kordában tartani.”

Huszonnegyedik töredék, a drogról

Kérdés: *Mikor füveztél utoljára?*

„Nyáron, a születésnapomkor.”

Kérdés: *És mikor füveztél először?*

„Két éve, vagy két és fél?”

Ismét a motiváció, vagy annak hiánya érdekelt: *Miért?*

„Mert a barátom fölhevített, elmentünk barátnőimhez, elmentünk venni cuccot. Mér' ne próbáljam ki, mert még sose próbáltam ki? Aztán ennyi.”

Kérdés: *És miért füveztél újra?*

„Azért, mert az tök jó volt hétvégén.”

A motiváció elég gyöngének tűnik, és mégis...: *Milyen gyakran füvezel?*

„Én? Most is lehetne, de nem izgat. Még a nyáron vettünk. Öten fölmentünk az erkélyemre, elszívtunk egy cigit. Bármikor tudnék szerezni. De úgy igazából nem vonz a dolog. Néha. Úgy tök jó. Hogy akkor lesz egy ilyen estém, és akkor nem úgy gondolok mindent, mint a többibe. És ennyi. De nem vonz a dolog. Drága. Minek? Az a baj, hogy hiába, most elszívom, nem lesz jobb semmi. Tök jó kedvem lesz, röhögcsélek... De ehhez elég egy jó társaság is, hogy így rihi-röhi, meg minden. Nem kell ahhoz füvezni. Tanárnő nem próbálta, ugye?”

Mosolyogtam: *Nem.*

„Ne is! Nem is cigizik, ugye?”

Megfordult a helyzet: *Nem.*

„Én nem is tudom, mért dohányzom. Olyan megszokás, hogy kaja után elszívsz egy cigit.”

Ismét én kérdeztem: *Töltöttet szívsz?*

„Ja, töltöttet. Hát, most épp nincs cigim. A múlt héten volt pénzem, dobozosat vettem. Régebben mindig dobozosat szívtam. Rendeset. De ha

egyáltalán nincs pénzem, akkor a töltöttre sincs pénzem. Ha töltöttre van pénzem, akkor van pénzem dobozra is, csak a töltöttet választom, mert az tovább elég.”

Huszonötödik töredék, cigarettáról, alkoholról, drogról

Kérdés: *Milyen cigit szívsz?*

„Töltöttet.”

Kérdés: *Hol szerzed a dohányt?*

„Anyu veszi.”

Megálltam, és nem kérdeztem, meg, hogy miért. Inkább mást: *Olcsóbb így?*

„Sokkal. Árba ugyanannyi, csak tovább elég. Egy doboz cigi is ezer forint, az egy nap alatt elmegy, a dohány meg két-három napig elég.”

Váltottam: *Füveztél valaha?*

„Igen.”

Kérdés: *Mikor?*

„Tizennégy éves koromban.”

Kérdés: *Tartósan vagy csak kipróbáltad?*

„Két hónapig.”

Motiváció...: *Miért?*

„Mert akkor rossz korszakom volt. Depressziós voltam.”

Tovább kérdeztem: *Hogy múlt el?*

„Hát először azért, mert füveztem, meg piáltam, meg haverokkal voltam. Utána meg csak haverok, aztán lett egy barátom, aztán így, nem tudom. Helyrejött.”

Kérdés: *Mikor füveztél utoljára?*

„Egy hónapja.”

Ismét csak a motiváció, az okok érdekeltek: *Akkor miért?*

„Mert jó.”

Kérdés: *Milyen gyakran sívysz?*

„Hát, ahogy van.”

Kimondtam, amire következtettem: *Tehát ha lenne, akkor fűveznél?*

„Ja. De ezt a tanárnő úgyse értené. A pia sokkal, ezerszer károsabb. Ugyanolyan, mint a pia, vagy nem ugyanolyan, csak annyi, hogy jókedved van tőle. Boldog vagy, és így semmi rossz nem jut eszedbe, csak jól érzed magad.”

Kérdés: *Ha nem fűvezel, rossz dolgok jutnak eszedbe?*

„Hát igen, akkor nem vagyok olyan boldog.”

Kérdés: *Mik jutnak eszedbe?*

„Hát az élet. A rossz helyzetek. A családé.”

Faggattam: *Ha nem lenne rossz anyagi helyzetben a család?*

„Akkor biztos, hogy nem nyúltam volna hozzá.”

Kérdés: *Honnan van rá pénz?*

„Hát, néha valahogy összekaparjuk. Két-három óra jókedv, és utána meg alszok egy jót.”

Halkan kérdeztem: *Anyá tudja?*

„Szerintem sejtí.”

Állítottam, nem kérdeztem: *De nem szól.*

„Hát, hogyha neki is... Na mindegy!”

Ha neki is? Elharaptad a végét – jeleztem.

„Hát, hogyha ő ihat.”

Értettem: *Nagyon iszik?*

„Hát, minden nap. De dolgozik. Hajnali háromkor kel minden nap. Szóval azt rendszeren csinálja. Meg amúgy tényleg jó anya, meg minden, csak ez az egy...”

Epilógus helyett

Tanítványaim életéről, mindennapjaikról, gondjaikról, a számukra fontos dolgokról kevesen tudnak. Sokszor még a szülők sem. Sokan érzik magukat magányosnak, vagy kevésnek érzik azt a felnőtt támogatást, amire támaszkodhatnának. A kortárs csoport tagjai is bizonytalanok, sokszor szerepet játszanak, így egymás felé sem mernek teljes őszinteséggel nyitni a gyerekek. Ezért olyan fontos, hogy ne maradjanak magukra, hogy legyen a környezetükben nyitott, számukra megbízható, értékrendet, etikát kínáló, orientáló, hiteles felnőtt. Karizmatikus tanár, vagy az iskola (nemrég megszüntetett) ifjúságvédelmi felelőse, vagy egy edző, vagy az iskolapszichológus, vagy az osztályfőnök, mindegy – csak legyen valaki.

Ha nincs más, és általában nincs, nagyon korán, nagyon-nagyon fiatalon, a párkapcsolat, a nemritkán szülői szerepeket vállaló társ válik életük egyetlen tájékozódási pontjává, egyedüli értelmévé.

„Tanulni? Nem. Minek? Hiába tanulok, akkor se lesz jobb. Lehet, hogy ideig jól érzem magamat egy ötöstől, két óráig, aztán elmúlik, kész. Talán most, ha itthon lesz a barátom. Ha itthon lenne, akkor tudom, hogy ha hazamegyek, akkor vár otthon valaki, akinek elmesélhetem, aki együtt tud velem örülni, aki tud segíteni tanulni. Meg amíg én tanulok, addig otthon van, csinál mást, és akkor, jaj de jó! gyorsan megtanulok, és akkor neki föl tudom mondani, vagy ha nincs épp otthon, tudom, hogy jön vissza, és hoz egy csokit, hogy tök ügyes vagyok, és várna, vagy mit tudom én. Hogy érezzem azt, hogy nekem is van miért hajtani. Mert eddig csak úgy voltam. Semmi boldogság nem volt az életemben. Hogy legyen valaki, aki megölel, hogy elfelejtsem minden bajomat.”